

ERIK ANNERS:

Så var det också!

Gösta Bohman säger ärligt sin mening i boken "Så var det" och skildrar tre centrala politiska händelseförlopp. Sådana memoarer är en guldgruva för historikerna. Bilden kan dock kompletteras då det gäller strävandena att uppnå samarbete mellan de tre borgerliga partierna.

Erik Anners är fd professor i rättshistoria vid Stockholms Universitet och har varit landstingsman och riksdagsman och ordförande i Högerpartiets programkommitté 1964–1967. Han var redaktör och ansvarig utgivare för Svensk Tidskrift åren 1957–1979 och är sedan 1962 ordförande i den borgerliga samarbetsorganisationen Forum för Samhällsdebatt.

Gösta Bohman har i sin memoarbok "Så var det" behandlat tre dramatiska skeenden ur de senaste decenniernas svenska historia: "Det dystra decenniet (dvs partiledarskiftena i Högerpartiet/Moderata Samlingspartiet 1960–1970), "Om inrikes utrikespolitik (dvs socialdemokraternas, särskilt Olof Palmes, manövrerande under Vietnamkriget) och "Den underbara natten" (dvs den andra borgerliga trepartiregeringens sammanbrott i april 1981).

Boken har undertiteln "Gösta Bohman berättar", vilket förmodligen är avsett att framhäva memoarernas subjektiva karaktär. Bohman är på den punkten lika hederlig som öppenjärtlig: "Jag är part i målet i de olika konflikter som jag tecknar. Även om jag efter måttet av förmåga försöker vara sanningsenlig, spelar det undermedvetna och egna värderingar alltid så stor roll, att skildringen aldrig kan bli helt objektiv, men sådana risker måste jag ta. Det är ju min syn jag återger, inte motpartens."

För dem som själv var med i skeendet under partiledarstriderna på 1960-talet anmäler sig naturligtvis andra minnen, intryck och bedömningar än de Bohman för fram. Själv har jag ett inte alldeles obetydligt källmaterial från dessa händelser, som när tiden är inne kanske kan få utgöra grund för ett bidrag till dessa års politiska historia. Men än är det för tidigt; vad jag har att säga skulle föranleda dispyter av ett slag, som skulle kunna skada aktuella gemensamma borgerliga intressen eller göra människor, som jag inte vill såra, ledsna.

Bohman har inte tagit hänsyn av det slaget. Som historiker vill jag gärna understryka att alla historiskt och politiskt

intresserade måste vara honom tack-samma för att han ärligt säger sin mening och presenterar en skildring av tre centrala politiska händelseförlopp, där han går ned till många skenbart oväsentliga detaljer. Sådana memoarer är en guldgruva för historikerna. De får särskilt värde i en tid, då man inte som förr har något nämnvärt brevmaterial att bygga på. Telefonen ersätter ju numera i så hög grad brevet som kommunikationsmedel att historikerna har svårare än på länge att komma åt det som sker i det som synes ske.

Partiledarskiftet

Till Bohmans skildring av partiledarskiftena kan jag ge några kompletterande upplysningar av tämligen oskyldigt slag. När krisen kring Gunnar Heckschers partiledarskap tillspetsades i januari 1965 sammankallade Harald Nordenson några representanter för näringslivet liksom ett antal högerpolitiker, bland dem Bohman och mig, till en middag på Sällskapet i slutet av januari. Vid kaffet, som intogs i rummet "Pumpen" – av gammalt en beryktad lokal för politiska uppgörelser – upptogs den fråga som föranlett sammanträffandet, nämligen om Gunnar Heckschers fortsatta partiledarskap och följdfrågan, vem som i givet fall kunde vara lämplig som hans efterträdare.

Den första frågan var snabbt avklarad. Allmän enighet rådde om att Gunnar Heckschers ställning var ohållbar. Den hade efter valnederlaget 1964 varit kritisk. Droppen som kommit bägaren att rinna över var en intervju med honom i Veckojournalen (3/1965), där han analy-

serade vad som skulle hända om ett enda mittenparti tillskapades. Ett sådant parti skulle enligt Heckscher "kanske kunna beröva högern dess framstegsvänliga element och där i stället samla alla dem som främst drivs av sina fördomar". De inom partiet som var skeptiska till en borgerlig samverkan och i det längsta ville hålla på den klassiska högerlinjen blev ursinniga över formuleringen "främst drivs av sina fördomar". De uppfattade den som en karakteristik av dem själva. Och Heckscher hade inte tillräcklig personlig förankring hos den grupp, då ännu i minoritet, som satte en borgerlig samverkan främst, för att den skulle uppträda till hans försvar. Han saknade helt enkelt politisk livvakt och störtades ungefär som romerska kejsare kunde störtas av pretoriangardet, i Heckschers fall av partistyrelsen. Till hans oskyddade peri fide kom partiets katastrofalt dåliga ekonomi, till stor del beroende på näringslivets missnöje med Heckschers politik, och särskilt naturligtvis över valutgången.

Samtalet i Pumpen övergick sedan till att gälla lämplig ny partiledare. Allmän enighet förelåg om Yngve Holmbergs namn. Under diskussionens lopp tillfrågades först Bohman och sedan jag om vi kunde tänka oss att kandidera till partiledarposten. Bohman sade emfatiskt nej med motiveringen att han var för gammal. Själv sade jag ungefär så här: "Nej, jag passar inte för sådana uppgifter. Mitt politiska intresse är ideologiskt och jag skall gärna hjälpa till i programarbetet, men det får stanna vid det".

Sedan många av de närvarande – såvitt jag minns dock ej Bohman – uttalat sin tilltro till Holmberg beslöts att åtgär-

der skulle vidtagas för att presentera dennes kandidatur inom såväl näringslivet som riksdagsgruppen.

Frampå våren detta år blev jag ånyo indragen i konflikterna kring partiledningen. Då presidium skulle föreslås efter Gunnar Heckschers avsägelse blev det livliga diskussioner i valberedningen om presidiets sammansättning. Till de upplysningar Bohman givit i sin bok kan jag lägga den att även jag blev tillfrågad, i mitt fall om jag stod till förfogande för en vice ordförandepost. Valberedningens ordförande, Bo Turesson, som enligt Bohmans vittnesbörd uppenbarligen drev sitt eget spel – han talade om för Bohman det troliga alternativet om denne avböjde förste viceordförandeposten – ringde mig med en förfrågan om jag ville kandidera. Han underströk med tämligt eftertryck att det ingalunda var fråga om ett anbud, blott om en eventuell kandidatur. Jag begärde inte betänketid, trots att jag blev överraskad. Jag ville nämligen inte. Men situationen var så pass känslig med tanke på partiets fortsatta idéutveckling och för den hade jag som ordförande i programkommittén ett visst ansvar – att jag inte ville säga kategoriskt nej. Jag sade ungefär: "Helst inte. Om det anses önskvärt med tanke på balansen inom presidiet skall jag ställa upp. Men egentligen ger mig arbetet som ledare för programarbetet händerna fulla".

Valet av partiledare

Men det var Gösta Bohmans memoarer jag skulle diskutera. Han har en svaghet för att tala om hur det skulle ha gått om inte om hade varit. Bl a säger han: "Gunnar Heckscher lyckades alltså inte som partiledare. Jag tror nu att även Leif Cassel skulle ha misslyckats, fastän på ett annat sätt och med andra konsekvenser".

Sådana omdömen kan man få fälla om sig själv som förklaring till ett handlingsätt. Men man skall inte säga det om andra – strängt taget vet man ingenting om hur det skulle gått för Leif Cassel. Det är till och med meningslöst att försöka gissa.

Därför skall jag inte heller försöka gissa hur Yngve Holmberg skulle ha lyckats som partiledare och minister, om han vunnit i Farsta. Jag trodde då att hans kyliga taktiska skicklighet var en bättre garanti för att partiet skulle lyckas hålla samman de borgerliga än Gösta Bohmans hetsiga viljestyrka.

Någon som var med i Farsta kan fråga: om Anners nu tyckte det, varför agerade han då inte i Farsta för att stödja Holmberg? Mitt svar är att det finns situationer då det är ansvarslöst att ställa till med en konfrontation därför att man inte kan överskåda följderna. När hedersmannen Dickson föreslagit att votering om presidiet skulle äga rum utan debatt blev alla – utom eventuellt en liten krets möjligen invigda – storligen överraskade. Jag övervägde ett ögonblick att begära ordet, yrka avslag, kräva fri debatt och uppmaning till pressen att lämna salen. Men jag gjorde inte det därför att jag kände i luften hur oerhört häftig splittningen inom partiet skulle bli. En persondebatt gällande Holmberg och Bohman skulle snabbt utvecklats till ett storgräl mellan "ljusblå och mörkblå" liksom för och emot borgerlig samverkan.

Vilken partiledare som än valdes skul-

le få oerhörda svårigheter att efter en sådan debatt hålla samman partiet och ge det dess rättmätiga betydelse i en kommande borgerlig samverkan. En delning av partiet kunde rentav befaras. Men vi hade redan tre partier på borgerlig sida, vilket skapade nog med svårigheter. Jag avstod från att begära ordet. Det har jag heller aldrig ångrat.

Inrikes utrikespolitik

Det bästa i Bohmans bok tycker jag är avsnittet "om inrikes utrikespolitik".

... visar med förödande material och argumentation svekfullheten i den socialdemokratiska politiken under Vietnamkriget ...

Där behöver han inte någon apologi för egen politik utan visar med förödande material och argumentation svekfullheten i den socialdemokratiska politiken under Vietnamkriget – från Palmes demonstrationstal på Sergels torg den 21 februari 1968 till Palmes obehärskade USA-kritik (och snabba avbön) julen 1972. Enligt Bohman spelade Palme teater hela tiden. Det gällde för socialdemokratin att bringa och hålla opinionen i Vietnamfrågan under egen kontroll – och för det var en politik i bästa Machiavelli-stil tillåtlig.

De som nu är politiskt aktiva på borgerlig sida bör läsa denna Bohmans skildring av Olof Palmes moraliska förfall med skärpt uppmärksamhet. Det var

då det offentliga bedrägeriet i den socialdemokratiska politiken började – med känd fortsättning i sveken mot väljarna efter valet 1982.

Borgerligt samarbete

På en punkt skulle jag gärna redan nu velat komplettera Bohmans framställning mera utförligt. Men det kan inte göras inom ramen för en tidskriftsartikel och jag får nöja mig med att kort motivera en avvikande uppfattning. Bohmans inställning till 1960- och 70-talens borgerliga samlingsrörelser är starkt negativ. Han uppfattar dem mest som en belastning för borgerligheten. När det gäller MbS i Skåne med omnejd är jag benägen instämma. Den rörelsen drevs med mera energi än politiskt förstånd, liksom en mellansvensk variant Samling för Framsteg. Den senare engagerade jag mig i under en tid, men fann att den spårade ur och lämnade sällskapet.

Bohmans bedömning är emellertid felaktig och orättvis när det gäller den samlingsverksamhet som tyst men effektivt bedrevs av den 1957 bildade organisationen Forum för Borgerlig Debatt, som 1967 böt namn till Forum för Samhällsdebatt. Dess program gick ut på att skapa personkontakter och debatter mellan företrädare för alla de tre borgerliga partierna och att sätta i deras händer ett studiematerial i samhällsfrågor ägnat att bereda väg för gemensamma borgerliga ståndpunkter. När verksamheten var som mest intensiv i början av 70-talet var c:a 10000 sympatisörer ur alla tre partierna anknutna till den och ett 60-tal studiegrupper – med liksidig sammanfattning och spridda över hela landet –

deltog i studiearbetet. Dessa grupper omfattade tillsammans c:a 2 000 medlemmar. Det hör till bilden att grupperna bestod av kvalificerat folk, noga utvalda av särskilda resesekreterare.

I början av verksamheten var samarbetsklimatet inte särskilt tacksamt, vilket avspeglade sig redan i svårigheterna att få inflytelserikt folk från alla tre partierna till de stora konferenser, som varje höst brukade avverkas i Saltsjöbaden – noggsamt med undvikande av publicitet. Vid en sådan konferens år 1961 uttalade en framstående representant för folkpartiet att det helt saknades förutsättningar för ett samarbete i regeringsställning mellan högern och folkpartiet. Däremot var en regeringskoalition mellan folkpartiet och socialdemokraterna väl tänkbar. Liknande tongångar hördes från bondeförbundet/centerpartiet. Men vid den sista stora höstkonferensen i början av 1970-talet var stämningen enhälligt för en nära samverkan i regeringsställning mellan de borgerliga partierna. Att stämningen bland väljarna raskt rörde sig i samma riktning kunde beläggas med mycket klara siffror i SIFO-undersökningar åren 1974 till 1976 som till-

kom på initiativ av Forum för Samhällsdebatt.

Först i en framtid, då det nödvändiga källmaterialet kan bli tillgängligt blir det möjligt att närmare diskutera vilken betydelse samlingsrörelsernas arbete hade för tillkomsten av 1976 års regeringskoalition.

Att döma av den skakande skildring, som Gösta Bohman ger av sammanbrottet för den borgerliga trepartikoalitionen dagarna före och efter "den underbara natten" hade samlingsrörelserna bort vara långt större och mer inflytelserika. Även om Bohman – vilket han själv villigt medger – kan vara svår att ha att göra med, var det upprörande av center- och folkpartiledningarna att behandla en regeringskamrat och koalitionspartner på ett så förödmjukande sätt. Gösta Bohman hade ju ändå inte gjort annat än att med kraft hålla fast vid det program för marginalskattereform, som alla tre partierna kort dessförinnan kommit överens om. Så får det aldrig mer gå till i det borgerliga samarbete, som alla svårigheter till trots måste finnas, om inte Sverige skall bli ett socialistiskt land av öst-europeisk samhällstyp.